

CÂTEVA CONSIDERAȚII PRIVIND TERMINOLOGIA ECLEZIATICĂ ROMÂNEASCĂ REFERITOARE LA ÎNALȚII IERARHI, FOLOSITĂ ÎN ȚARA ROMÂNEASCĂ ȘI MOLDOVA PÂNĂ LA 1700

Termenii în jurul cărora ne vom concentra atenția — episcop, mitropolit, arhiepiscop — desemnează o parte din formele administrative pe care le poate îmbrăca episcopia, ca treapta cea mai înaltă a ierarhiei ecleziastice. Deoarece semnificația diverselor ranguri a suferit unele transformări legate de dezvoltarea, iar mai apoi de evoluția separată a Bisericilor creștine, vom încerca să surprindem înțelesul care li s-a dat acestor termeni în spațiul românesc extracarpatic până în pragul epocii moderne.

În general, discursul istoriografic în legătură cu problema organizării ecleziastice în spațiul românesc s-a concentrat în jurul a două concluzii: 1) existența aproape continuă a unei ierarhii nord-dunărene începând cu sec. IV; 2) întemeierea instituțiilor ecleziastice odată cu încheierea procesului de formare a statelor feudale românești. Aceste două constatări nu au mers una în prelungirea celeilalte, ca un efect al progresului cercetării documentare, ci au fost profesate și preferate și datorită anumitor interese determinate de apartenența confesională a diversilor autori.

Deoarece soluționarea problematicii pe care am propus-o este determinată strict de documentele scrise, or acestea încep să aibă întrucâtva claritate abia din sec. XIII, se cuvin făcute câteva precizări. Pentru că din izvoarele vremii lipsesc aproape cu desăvârșire știrile referitoare la organizarea ecleziastică a românilor nord-dunăreni, chiar dacă admitem existența ei cel puțin din momentul în care devine posibilă constituirea unor nuclee politice, este cu neputință să stabilim cu siguranță gradele ierarhice ale eventualilor arhieriei care au putut păstori acest spațiu. Desigur, ei puteau avea cel puțin calitatea de episcopi dar, în lipsa unor documente care să ateste întemeierea unor episcopii la nordul Dunării sau apartenența lor la una sau alta din Marile Biserici ale lumii ortodoxe, însăși această calitate intră fie sub semnul necanonicității (deoarece hirotonirea unui ierarh se face în directă legătură cu eparhia pe care urmează să o păstorească), fie sub cel al refugiului, fie al unei supravegheri temporare (dacă ni-i imaginăm pe acești ierarhi ca pe niște horepiscopi sau episcopi periodeuți). În toate cazurile este puțin probabilă existența unei organizări ecleziastice stabile, românești sau aparținând în primul rând românilor, până în momentul în care șefii statelor medievale au început tratativele cu unul din cele două centre de legitimitate religioasă — Roma și Bizanțul. Deci, indiferent de care parte a disputei istoriografice ne atașăm: că a existat o organizare bisericească anterioară anului 1359 în Țara Românească, respectiv 1386 în Moldova, sau că abia acum se întemeiază o ierarhie ecleziastică, 1359 și 1392/3 reprezintă anii în care această ierarhie obține, prin recunoaș-

terea de către Constantinopol, statutul de mitropolie și canonicitatea, căci din atitudinea patriarhiei din 1359 respectiv ultimii ani ai sec. XIV nu rezultă că ar fi avut cunoștință de existența până atunci a unor ierarhi nord-dunăreni¹. Deci, în spațiul extracarpatic adevărata ierarhie se întemeiază odată cu mutarea lui Iachint de Vicina în capitala Ungrovlahiei și cu numirea lui Ieremia ca mitropolit al Moldovei, fără ca aceasta să excludă funcționarea anterioară, mai mult sau mai puțin constantă, a unor „pseudo-episcopi“.

Existența acestora pare a fi confirmată cu deosebire de utilizarea termenului „vlădică“. Rămășița a conviețuirii cu slavii, desemnând multă vreme formele de stăpânire și conducere laică, el a ajuns să denumească în primul rând rangul conducător ecleziastic, semn că încă la început cele două laturi ale puterii — politică și spirituală — erau cuprinse în compoziția lui semantică². Pe măsură însă ce alți termeni (voievod, cnez, domn) au venit să întregească funcția conducătorului politic, folosirea lui „vlădică“ în sens laic a scăzut. În ceea ce privește sensul său religios, faptul că acest termen a concurat cu succes până târziu în epoca modernă terminologia ecleziastică consacrată, în condițiile în care primii reprezentanți ai unei organizații ecleziastice stabile au fost greci, dovedește intensitatea folosirii lui anterioare instalării acestora. Românii nu au fost deci lipsiți de ierarhi până în sec. XIV, dovadă păstrarea termenului de „vlădică“ ce-l desemnează pe conducătorul religios în genere, dar tocmai acest nou polisemantism al termenului face greu de descifrat gradul ierarhic exact al celui căruia i se aplică. La aceasta se adaugă și o anume confuzie de sensuri a celorlalți termeni de origine greacă (episcop, mitropolit, arhiepiscop), folosiți uneori inadecvat, precum și creațiile originale imaginate de români (arhimitropolit, arhipatriarh) pentru a desemna funcții ecleziastice cu un grad oarecare de autonomie sau autocefalie.

Astfel, în ciuda imaginii pe care ne-am format-o despre cele două Biserici românești extracarpatiche, ca mitropolii cu două, în Moldova mai târziu cu trei episcopii sufragane, documentele dovedesc că până târziu spre sfârșitul sec. XVII încă nu era general acceptată această schemă ierarhică, ci se pot surprinde câteva direcții de deviere, în funcție de destinația documentului și de mediul în care a fost el emis.

În cazul Țării Românești, atunci când actul este redactat în cancelaria voievodală și cuprinde vreo referire la ierarhul suprem, cel mai des folosit este titlul de mitropolit, la care se adaugă uneori cel de exarh al Plaiurilor, în secolul XVII destul de frecvent cel de arhiepiscop și aproape întotdeauna cel de vlădică. Alături de ele, de multe ori în cadrul aceluiași document, apare pe la mijlocul sec. XVI intitulăția de arhimitropolit. Nu rare au fost cazurile când același emitent a acordat titlul de arhiepiscop și celor doi ierarhi de la Râmnic și Buzău, numiți altminteri cu titulatura lor canonică. Fiindcă, trebuie să ne întrebăm ce conținut juridic acopereau acești termeni și în ce context istoric au fost ei adoptați.

¹ Astfel, în 1359 nu se specifica nicăieri în actele patriarhale că mutarea lui Iachint de Vicina în Țara Românească se făcea pentru a continua un șir de ierarhi anteriori, deși era amintită prezența preoților și a călugărilor. Câțiva ani mai târziu, mitropolitul de Halici era îndemnat să se consulte pentru hirotonire cu mitropolitul Țării Românești, deci se excludea existența altor ierarhi în spațiul care separa cele două rezidențe.

² În acest caz presupunerea lui Radu Popa, conform căreia clasa feudală s-a putut desprinde dintr-o elită clericală, primește un plus de veridicitate (vezi *La începuturile evului mediu românesc. Țara Hațegului*, București, 1988, p. 163). Spre aceeași concluzie pare să conducă și afirmația lui Nicolae Iorga despre vlădică ce ținea locul voievodului până la înstăpânirea deplină a maghiarilor în Transilvania (apud Șerban Papacostea, *Românii în secolul al XIII-lea. Între cruciată și imperiul mongol*, București, 1993, p. 187).

În ceea ce privește titulatura arhiepiscopală, aceasta are multiple semnificații³. Ea poate fi o simplă calitate onorifică, acordată unor episcopi cu calități personale deosebite, dar și un titlu care subliniază diversele grade ale autonomiei și chiar autocefalia. În cazul Țării Românești, fără să excludem sensul onorific, pare mai probabil să se fi manifestat o tendință spre autonomie a ierarhilor de la Râmnic și Buzău, pe care arhiereul suprem a încercat s-o înăbușe și prin preluarea titlului de arhimetropolit, menit să-i sublinieze întâietatea. O posibilă cauză a acestei tendințe poate fi faptul că, în 1370, mitropolia Ungrovlahiei a fost dublată de mitropolia de Severin. Interesele politice și concurența între Ortodoxie și Catholicism din spațiul nord-dunărean au generat astfel o situație oarecum ciudată prin alterarea conținutului funcției mitropolitane, în condițiile în care noul mitropolit de Severin nu era supus unui ierarh superior în cursus honorum, ci unui egal — mitropolitul de la Argeș. Afirmatia noastră nu este contrazisă de titlul de exarh al acestuia din urmă, care îi dădea calitatea de reprezentant al patriarhului, pentru că acest titlu nu apare în documentele din 1370 care consacra întemeierea și supunerea mitropoliei de Severin doar față de cel „ce este acolo mitropolit al Ungrovlahiei”. Ca „exarh a toată Ungaria și al Plaiurilor” apare mitropolitul de la Argeș abia în 1401, poate mai mult datorită relaxării tensiunilor interconfesionale dintre Ungaria și Țara Românească⁴, fapt care i-a permis patriarhului să încerce, într-un mod destul de voalat, să-și extindă controlul și asupra ortodocșilor din regatul maghiar. Deci exarhia era în afara granițelor Țării Românești, pe când mitropolia Severinului era „a unei părți din Ungrovlahia, adică a unei jumătăți”⁵.

Deci, existența a doi ierarhi care aveau același titlu, pe fondul mai vechi în care toți șefii ecleziastici au fost numiți vlădici, a putut genera mai apoi confuzii, în special după ce Constantinopolul nu a mai putut să-și trimită proprii reprezentanți în scaunele rămase vacante și în care nevoia a impus să fie aleși oameni ai locului. Aceștia, legând mai târziu titlul de mitropolit de cel de metropolă și revenind astfel la sensul său primar de ierarh rezident în capitală, au renunțat să și-l mai atribuie, preferându-l pe cel de arhiepiscop, care continua să le asigure egalitatea în rang cu arhiereul de la Argeș. Deși folosirea titlului de mitropolit de către episcopii de Râmnic și de Buzău nu răzbate explicit din puținele izvoare păstrate⁶, el nu este totuși exclus⁷, din moment ce, pentru a-și sublinia superioritatea ierarhică, întâistătorul Ungrovlahiei a ales titulatura de arhi-

³ Cf. Ioan N. Floca, *Drept canonic ortodox, legislație și administrație bisericească*, I, București, 1990, p. 321—322.

⁴ Ibidem, p. 188.

⁵ Vezi cele două documente referitoare la întemeierea mitropoliei de Severin la Eudoxiu de Hurmuzaki, *Documente privitoare la istoria românilor*, XIV, partea I, p. 6—9 (în continuare Hurmuzaki).

⁶ De remarcat că titlul de arhiepiscop apare documentar în prima jumătate a sec. XVI, fiind probabil acordat inițial mitropolitului (prima consemnare într-un act voievodal este din 28 iulie 1536), apoi și episcopilor (primele consemnări în actele voievodale sunt din 1583/4). Dar, în decursul sec. XVI, mitropolitul apare doar de trei ori cu titlul arhiepiscopal, în timp ce, din 1554, întitulația arhimetropolitană este frecventă. Faptul că aceasta se va impune dovedește o probabilă încăpățănare a celorlalți arhierei de a-și spune mitropoliți, până când s-a acceptat că mitropolia este legată de capitală. Preluarea ulterioară de către ierarhii de la Râmnic și Buzău a titulaturii de arhiepiscopi pare să confirme această încăpățănare.

⁷ Vezi însemnarea de pe „mâna sf. apostol Filip” — moaște aflate în posesia episcopiei de Râmnic, cumpărate de Matei Basarab în 1641 cu sprijinul „prea-sfințitului Mitropolit domnul Ștefan” (la N. Iorga, *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, XV, *Inscripții din bisericile României*, București, 1908, p. 354). În acest an un ierarh cu numele Ștefan avem doar la Buzău, de unde trece la mitropolie abia în 1648. Deci, fie episcopul Ștefan de Buzău și-a oferit colaborearea pentru obținerea unor moaște destinate episcopiei vecine și a fost răsplătit cu titlul metropolitan, fie textul a fost redactat după 1648; în cazul în care moaștele au fost totuși cumpărate în 1641, prima variantă pare mai probabilă.

mitropolit așa cum într-un document din 1592 a fost aleasă cea de arhipatriarh pentru a-l denumi pe patriarhul ecumenic în comparație cu ceilalți capi ai Ortodoxiei⁸.

Acest titlu a atras puțin atenția cercetătorilor. Dacă pentru Augustin Buncea el este doar rezultatul abuzului arhieriei români de a-și însuși titluri pe care nu le dețineau de drept, abuz introdus de sârbi prin întemeierea patriarhiei de Ipek⁹, Nicolae Iorga explica această intituție prin simpatia lui Lukas Hirschler pentru Ghenadie al Ardealului: solicitând manuscrisul slavon al Cazaniei a II-a coresiene de la mitropolitul Târgoviștei, primarul brașovean s-a simțit „silit a-l numi «arhimitropolit» pentru a nu-l jigni pe «mitropolitul» Ghenadie”¹⁰. Pornind de la aceeași tipăritură din 1581, Ștefan Lupșa considera că arhimitropolit este sinonim cu exarh¹¹, părere împărtășită parțial și de Manea M. Cristișor, singurul care face legătura și cu obiceiul arhieriei de la Râmnic și Buzău de a-și acorda titlul arhiepiscopal¹².

Deci, pentru Biserica Țării Românești calitatea de arhiepiscop a fost întrebuințată, la început, mai mult în sensul său administrativ, de treaptă ierarhică superioară episcopatului, dar rezistența arhieriei supreme a făcut ca, în final, să rămână doar cu sensul său onorific. Așa s-ar explica și de ce, cu timpul, calitatea de arhiepiscop a ajuns să fie considerată la noi ca inferioară față de cea de mitropolit, în ciuda concepției contrare promovate în bisericile controlate de greci și a marii influențe pe care ortodoxia greacă a exercitat-o asupra țărilor române. Situația fiind similară și în Bisericile slave, nu este exclusă o preluare a acestei semnificații de la slavi, mai ales că cercetările lingvistice confirmă că termenul arhiepiscop a fost adoptat de români prin filieră slavonă. Însă, faptul că și mitropolitul și-a însușit această calitate, deși mai rar la început, dovedește că în spațiul românesc s-a dat o luptă între influența slavă și cea greacă, soluția finală fiind, în bună măsură, determinată de propria evoluție a organizării Bisericii Ungrovlahiei.

Spre sfârșitul sec. XVII, pe măsură ce s-a conștientizat faptul că, în jurul anului 1504 când patriarhul Nifon a reorganizat Biserica Ungrovlahiei, a fost creată o mitropolie cu două episcopii sufragane care, ca instituții, au primit întotdeauna aceste nume, în ciuda felului diferit în care s-au intitulat rezidenții lor, arhieriei de la Râmnic și Buzău au început să-și spună tot mai rar arhiepiscopii iar titulatura de arhimitropolit a fost abandonată. Creație originală a Bisericii Țării Românești, ea nu a rămas însă fără ecou, ci a trecut Carpații odată cu Coresi, pătrunzând în predoslovie Cazaniei tipărite în 1581, și Milcovul împreună cu descendenții dinastiei muntene care au ajuns să ocupe tronul voievodal moldovean. Dar, dacă în Transilvania ea nu va prinde rădăcini din motive asupra cărora ne vom opri cu altă ocazie, în Moldova i se va da un cu totul alt înțeles în scurta perioadă în care a fost utilizată.

Într-adevăr, pare o enigmă de ce în Moldova, într-o situație aparent similară, nu a fost preferată aceeași soluție. Și aici, alături de mitropolia Moldovei și Sucevei, până în primele decenii ale sec. XVII documentele vorbesc de mitropolia Romanului sau de Mitropolia de Jos și de mitropolia de la Rădăuți. Cauza pentru care și aici au coexistat ierarhi cu aceeași titulatură pare a se datora prezenței capitalelor secundare. Patriarhia a confirmat doar o mitropolie pentru Moldova. Pentru a controla o eparhie atât de întinsă, mitropolitul avea nevoie de ajutoare, dar el nu putea întemeia decât instituții subalterne, deci numai episcopii. Așezate în orașe în care existau reședințe voievodale, ele au preluat însă și semnificația politică a acestora, devenind „mitropolii”. Stabilindu-se mai apoi definitiv capitala statului, mitropolia de Roman și cea de Rădăuți au revenit la

⁸ Vezi *Documentele privind istoria României* (DIR), B, Țara Românească, sec. al XVI-lea, VI, p. 46.

⁹ Cf. *Ierarhia Românilor din Ardeal și Ungaria*, Blaj, 1904, p. 12.

¹⁰ Cf. *Istoria bisericii românești și a vieții religioase a românilor*, ed. a II-a, I, București, 1928, p. 187.

¹¹ În studiul din *Mitropolia Ardealului*, nr. 3—4, 1957, p. 221.

¹² În *Studii Teologice*, nr. 1—2, 1965, p. 79).

statutul lor canonic de episcopii. Cu rare excepții însă, când au fost numiți mitropoliți, întâistătătorilor lor li s-a spus doar episcopi și vlădici. Doar în rândurile clerului inferior pare a fi existat tendința de a li se acorda titlul arhiepiscopopal¹³, fie datorită unei confuzii de termeni, fie pentru a sublinia însușirile deosebite ale unora dintre ei. Deci titlul arhiepiscopopal nu le-a fost dat arhierilor de la Roman și Rădăuți pentru a-i situa pe o treaptă ierarhică superioară, ci s-a avut în vedere mai mult sensul primar al termenului, care scotea în relief personalitatea extraordinară a ierarhilor cărora li se acorda. Mitropolitului în schimb se pare că i s-a acordat destul de devreme acest titlu, chiar dacă în documentele cancelariei voievodale găsim intitulăția „arhiepiscop și mitropolit” abia în ultimii ani ai sec. XVI. Dar și în cazul lui, inițiativa pare să aparțină tot clerului inferior, care comanda pisanile din biserici sau mănăstiri și lăsa pentru posteritate câteva însemnări pe filele manuscriselor¹⁴. Toate acestea sugerează că inițial titlul arhiepiscopopal le-a fost acordat și mitropoliților cu aceeași semnificație primară de care aminteam mai sus. Că ei înșiși nu au folosit această titulatură¹⁵ o dovedesc cu prisosință actele emise din inițiativa lor, între care de mare importanță sunt cele destinate străinilor, în care de obicei exista tendința de a converti intitulăția ortodoxă într-una similară din ierarhia catolică. Astfel, într-o scrisoare adresată în 4 februarie 1564 către oficialitățile din Bistrița, mitropolitul Grigorie se intitula simplu „episcop de Suceava”¹⁶, iar în scrisorile adresate în 15 octombrie 1588 papei Sixtus V mitropolitul Gheorghe Movilă semna doar ca „mitropolit al Sucevei și întregii Moldove” și, semnificativ, ca episcop mitropolitan de Suceava¹⁷.

Dacă titlul arhiepiscopopal ar fi fost ceva obișnuit, în mod sigur nu ar mai fi prezentat nici un interes scrisoarea adresată în 3 nov. 1598 de patriarhul Alexandrei, Meletie Pigas, celuiiași mitropolit Gheorghe Movilă în legătură cu înălțarea în rang a Bisericii Moldovei. Dacă ar fi purtat deja acest titlu, Gheorghe Movilă nu ar mai fi avut de ce să-i ceară patriarhului „ridicarea în sinod a Mitropoliei la arhiepiscopie”¹⁸. Dar, deși această dorință nu s-a materializat, de acum încolo capii Bisericii moldovene își vor adăuga constant noua calitate alături de cele vechi de mitropolit și vlădică. În legătură cu această transformare este utilizat pentru prima dată în Moldova titlul de arhimitropolit care, probabil sub

¹³ Vezi însemnarea de pe un act din 12 mai 1546 în care este amintit „arhiepiscopul chir Macarie” ce a obținut o serie de proprietăți pe seama „mitropoliei Romanului” (în DIR, A, Moldova, sec. al XVI-lea, I, p. 503), sau cea din 1504 a preotului Ignatie care a copiat un minei „prin stăruința și binecuvântarea și dania arhiepiscopului de Rădăuți, chir Ioanichie” (la Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, ed. a II-a, I, București, 1991, p. 370).

¹⁴ Vezi fresca de la mănăstirea Sucevița (c. 1595—6) cu scena întâmpinării moaștelor Sf. Ioan cel Nou, unde apare „arhiepiscop Iosif”, inscripția de la Voroneț care spune că pridvorul „l-a înfrumusețat și l-au aurit Teofan arhiepiscop al Moldovei, în anul (1550)”, însemnările de pe manuscrisele copiate din porunca „arhiepiscopilor” Grigore Roșca (1546—1551) și Grigorie II (1552—1564), unul dintre ei fiind amintit cu același titlu și în Pomelnicul mănăstirii Bistrița.

¹⁵ Un document care pare să contrazică această afirmație este tratatul încheiat în 1499 între Ștefan cel Mare și regele Poloniei, pentru care și-au dat acordul „arhiepiscopii, episcopii și consilierii și supușii noștri”, fiind semnat de arhiepiscopul Gheorghe și de episcopii de Roman și de Rădăuți. Dar aceste titluri par a fi mai mult un calc după varianța tratatului care a fost dat în numele regelui Poloniei și ierarhilor și supușilor acestuia. O dovadă sunt variantele prin care reprezentanții Ungariei și cei ai lui Ștefan însuși atestă că, din partea Moldovei, tratatul a fost încheiat de domn cu „mitropoliții, vlădicii, boierii” (Hurmuzaki, II/ partea a II-a, p. 424—444).

¹⁶ N. Iorga, *Documente românești din arhivele Bistriței*, II, București, 1900, p. XXXIX.

¹⁷ Hurmuzaki, III, p. 111—113.

¹⁸ Hurmuzaki, XIV/ partea I, p. 108.

influența corespondenței cu Meletie Pigas, nu pare să fi avut succes, fiind imediat concurat de cel de arhiepiscop¹⁹, deși se pare că a supraviețuit și în primele decenii ale secolului următor²⁰.

În concluzie, similitudinea de situație din cadrul Bisericii Moldovei cu cea din Biserica Țării Românești a fost doar aparentă și, în consecință, ea nu a putut genera aceeași dezvoltare ierarhico-terminologică. În Moldova schema de organizare mitropolie plus două apoi trei episcopii sufragane a funcționat de foarte devreme, iar titlul de arhiepiscop a fost folosit în sec. XVI rar și numai cu sensul său onorific. Introducerea lui oficială este legată de dorința Bisericii Moldovei de a obține o mai largă autonomie și atunci el a fost preluat, cel puțin pentru o vreme, cu sensul care i se dă în Bisericile grecești, de treaptă superioară mitropoliei. Poate tocmai neobișnuința lui a făcut posibilă folosirea paralelă la început a titlului arhimitropolitan sinonim creat de Biserica soră de peste Milcov, pentru ca ulterior să se impună termenul consacrat de practica răsăriteană canonică.

Al doilea titlu care stârnește interes este cel de vlădică. După cum am văzut, polisemantismul său, care cuprinde atât domeniul laic cât și pe cel religios, este o dovadă elocventă că acesta a fost primul titlu pe care li l-au dat românii ierarhilor lor spirituali. O altă dovadă, la fel de elocventă, este faptul că, în ciuda diversității terminologice care se naște odată cu organizarea temeinică a Bisericilor românești și a evoluției pe care o va avea însuși termenul de vlădică, românii, laici și clerici, au fost întotdeauna mai înclinați să folosească vechiul titlu, indiferent de rangul pe care-l ocupa în ierarhie arhierul la care se refereau. Predispoziția pentru utilizarea lui a fost cauza care i-a determinat și pe călătorii străini să-l înregistreze cel mai adesea ca pe un termen generalizator, care-i îngloba pe toți reprezentanții ierarhiei ecleziastice superioare²¹.

Acest titlu a avut însă o evoluție distinctă în cele două țări românești extracarpatice. Dacă în Moldova i s-a dat mai mult un înțeles neutru, de arhieru în general, fiind un atribut de care se foloseau toți ierarhii, inclusiv când semnau împreună, în Țara Românească se manifesta tendința, care pare să aibă câștig de cauză spre sfârșitul sec. XVII, de a acorda acest titlu numai mitropolitului. Dacă în Moldova, după introducerea limbii române în cancelaria voievodală, „cei patru ierarhi” sau „arhierii” amintiți în textele slavone devin „vlădicii”, sau dacă toți aceștia acceptau intitularea colectivă „noi... rugătorii și vlădicii țării”, în Țara Românească vlădică este aproape nelipsit din intitularea mitropolitului în timp ce episcopilor li se acorda rareori acest titlu, atât în documentele emise de cancelaria voievodală cât și în cele date de ierarhi în nume colectiv. Semnificativ, atunci când au fost traduse în ro-

¹⁹ În 3 martie 1597, într-un document emis în cancelaria voievodală, Gheorghe Movilă era intitulat arhimitropolit, pentru ca la 12 iulie același an să i se spună arhiepiscop (DIR, A, Moldova, sec. XVI, IV, p. 157 și 175).

²⁰ În aprilie-iulie 1623, într-un act emis de „vlădicii țării”, Anastasie Crimca apare ca arhimitropolit, alături de cei trei episcopi sufragani (*Ibidem*, sec. al XVII-lea, vol. V, p. 104).

²¹ Vezi *Călători străini despre Țările Române*, I—VIII, București, 1968—1983, passim.

mănește Letopisețul Țării Românești alcătuit în sec. XVI și Învățăturile lui Neagoe Basarab, termenii vlădică-vlădicie i-au înlocuit constant pe cei de mitropolit-mitropolie, mai ales în înșiruirile de trepte eclezias-tice²², iar Radu Greceanu, vorbind despre succesorul mitropolitului Teodosie, afirma că Antim Ivireanul, „ca să poată fi arhiereu vlădică... i s-au făcut metathesis de la episcopia Râmnecului la vlădicia țării... [și] în stepena și cinstea vlădiciei l-au adus“²³.

Aflăte sub înrăurirea ambelor sfere ale credinței orientale — slavo-nă și grecească —, Bisericele românești s-au dovedit receptive la influențe terminologice și organizatorice venite din amândouă direcțiile și, în ciuda faptului că domeniul sacralului a fost destul de strict reglementat prin canoane, au reușit, pentru o bună perioadă de timp, să transforme aceste influențe în creații originale. Stau mărturie în acest sens titlurile de arhimetropolit și arhipatriarh, sensul special conferit titlului arhiepiscopal și titulatura de vlădică — creație care s-a bucurat de cea mai îndelungată perenitate. Ele se înscriu, alături de alte elemente de credință și ritual, într-un domeniu care constituie specificul creștinismului românesc și, în același timp, contribuția românilor la îmbogățirea tezaurului religiei creștine.

ANA DUMITRAN

**QUELQUES CONSIDÉRATIONS SUR LA TERMINOLOGIE ÉCLÉSIASTIQUE
ROUMAINE RELATIVES AUX HAUTES PRÉLATS UTILISÉE EN VALACHIE
ET MOLDAVIE JUSQU'À 1700**

(Résumé)

Dans la Valachie et Moldavie, à côté des termes consacrés de l'hierarchie ecclésiastique (évêque, métropolitaine, archevêque, prélat), ont été utilisés des termes spécifiques (archimétropolitaine, vlădică), résultés à la suite de l'évolution spécifique des Églises roumaines.

Ainsi, parce-que dans le XVIe siècle et dans la première moitié du XVIIe siècle les évêques de Râmnic et Buzău se sont attribués le titre d'archevêque, à cause de leur désir d'être autonomes face au métropolitaine, ce-ci pour souligné sa suprématie, s'est associé le titre d'archimétropolitaine. À cause de cette concurrence, le titre d'archevêque a obtenu un statut inférieur à celui de métropolitaine, aussi comme dans les églises slaves, mais contrairement à celui des églises grecques.

Le titre de vlădică a été accordé à tous les prélats, mais dans la Valachie, vers le fin du XVIIe siècle, il a resté un attribut du métropolitaine.

Dans la Moldavie, a été utilisée avec prépondérance la terminologie consacrée par la pratique des églises grecques, et le titre de vlădică a resté un attribut des tous les prélats.

²² În Letopisețul se spune că Neagoe Basarab „au chemat patriarșii, vlădicii, episcopii, egumenii, preoții, călugării, diaconii... de au făcut sfânt mir“ (Literatura română veche (1402—1647), introducere, ediție îngrijită și note de G. Mihăilă și Dan Zamfirescu, I, București, 1969, p. 226), iar la Neagoe Basarab înșiruirea „patriarși, vlădici, episcopi“ alternează cu cea de „patriarși, mitropoliți, episcopi“ (Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie. Text ales și stabilit de Florica Moșil și Dan Zamfirescu. Cu o traducere a originalului slavon de G. Mihăilă, București, 1970).

²³ Cronicari munteni, 3, Radu Greceanu, Cronica, ediție îngrijită de Mihail Gregorian, București, 1984, p. 152.